

BOŻENA GRONOWSKA*

O PRAWIE DO ŚRODOWISKA
W SYSTEMIE EUROPEJSKIEJ KONWENCJI
PRAW CZŁOWIEKA – REFLEKSJE NA TLE
NAJNOWSZEGO ORZECZNICTWA STRASBURSKIEGO

THE RIGHT TO ENVIRONMENT
IN THE SYSTEM OF THE EUROPEAN CONVENTION
ON HUMAN RIGHTS – REFLECTIONS IN THE LIGHT
OF THE RECENT CASE LAW
OF EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

<http://dx.doi.org/10.12775/PPOS.2014.007>

STRESZCZENIE

System Europejskiej Konwencji Praw Człowieka z 1950 r. (KE) charakteryzuje unikalna i dynamiczna ewolucja i to zarówno w sferze

---

* Profesor dr hab., Kierownik Katedry Praw Człowieka WPIA UMK w Toruniu.

1/2014

rze materialno-prawnej, jak i proceduralnej. To właśnie ta cecha wspomnianego systemu pozwala na rekonstrukcję praw, których nie zamieszczono ani w oryginalnym katalogu Konwencji, ani w jej merytorycznych protokołach dodatkowych. Uwaga ta dotyczy właśnie tytułowego zagadnienia, choć jej istota wykracza poza proste uzupełnianie zbioru praw i wolności. Podstawową tezę niniejszego opracowania jest bowiem założenie dotyczące coraz bardziej widocznego zacierania się granic pomiędzy tzw. generacjami praw człowieka, o których mowa w klasycznej doktrynie tego przedmiotu. Tendencja ta zasługuje z pewnością na aprobatę, gdyż jej efektem jest coraz bardziej wszechstronne spojrzenie na człowieka i jego prawa. W konsekwencji sprzyja to także założeniu tzw. jednolitości zbioru praw człowieka, z których każde wywodzone jest przecież z jednego źródła, tj. przyrodzonej godności ludzkiej.

Środowisko naturalne człowieka – mimo iż w sensie werbalnym pominięte w systemie KE – staje się coraz częściej przedmiotem zainteresowania Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Dowodem tego, niewątpliwie słusznego, trendu są prezentowane przez Autorkę najnowsze orzeczenia tego organu, który problemy środowiska naturalnego podejmuje coraz szerzej w konfrontacji z innymi standardami praw człowieka zawartymi w KE.

Słowa kluczowe

Generacje praw człowieka; prawo do środowiska a prawa człowieka; Europejska Konwencja Praw Człowieka; Europejski Trybunał Praw Człowieka; wykładnia dynamiczna standardów traktatowych.

ABSTRACT

The system of the European Convention on Human Rights of 1950 (ECHR) has undergone a unique dynamic evolution both in the sphere of substantive standards as well as the procedural ones. Due to the characteristic of the above-mentioned system a reconstruction of additional rights is possible, i.e. those which were not included in the original catalogue of the ECHR or the substantive additional protocols to this treaty. This remark is directly connected to the title issue of this paper although the nature of the problem goes beyond a simple supplement of the collection of rights and freedoms. Thus, the basic thesis of this article is an assumption concerning the more visible

elimination of borders between the so-called generations of human rights presented in the classical doctrine on the subject. This tendency should be fully approved as allowing the holistic perception of a human being and their rights. Consequently, the feature of uniformity of human rights is confirmed, which is obvious in the context of one original source of these rights, i.e. the inherent human dignity.

The natural environment of a human being – although not mentioned in the ECHR system – becomes more often a subject of interest of the European Court of Human Rights. This positive trend can be easily confirmed by making reference to the latest Strasbourg judicature. Actually, the Author of the article tries to do so with the intention of enumerating the ECHR standards which involve „an environmental background”.

Keywords

Generations of human rights; right to environment and human rights; European Convention on Human Rights; European Court of Human Rights; dynamic interpretation of the treaty standards.

1. WPROWADZENIE

Tytuł niniejszego opracowania może rodzić mieszane refleksje zarówno wśród specjalistów z zakresu prawa ochrony środowiska naturalnego, jak i tych koncentrujących się na ochronie praw i wolności jednostki. To, co dla każdego w miarę racjonalnie myślącego człowieka nie powinno, w zasadzie, stanowić przedmiotu zasadniczej kontrowersji, w przełożeniu na standardy prawne i ich systematyzację ciągle czeka na ostateczne i zdecydowane stanowisko organów odpowiedzialnych za ochronę obu wskazanych dóbr¹.

Zestawiając prawa człowieka z prawem do środowiska naturalnego, niewątpliwie dotykamy dwóch różnych dóbr prawnie chronionych, funkcjonujących w bezpośredniej bliskości,

---

¹ O. Cabaj, *Środowisko jako dobro prawne (wprowadzenie do studium prawnego z zakresu środowiska)*, [w:] T. Jasudowicz, M. Balcerzak, *Księga pamiątkowa ku czci Profesora Jana Białocerkiewicza*, Toruń 2009, s. 887–888.

a nawet w pewnych aspektach bardzo mocno przenikających się. W literaturze słusznie wskazuje się na to, że ochrona środowiska łączy wiele humanistycznych wartości, takich jak życie, zdrowie, rozwój umysłowy, moralny, kulturowy, duchowy, estetyczny i społeczny człowieka².

Pomijając w tym miejscu zagadnienie sposobu ujmowania prawa do środowiska w tradycyjnej doktrynie³, w chwili obecnej warto zastanowić się nad optymalnym usytuowaniem tego prawa tak, by zapewnić mu w pełni skuteczną ochronę. Do wyboru pozostają, w zasadzie, dwie opcje, tj. utrzymanie prawa do środowiska, jako autonomicznego prawa solidarnościowego, albo „wpisanie” go do treści klasycznych praw człowieka, co niewątpliwie może zagwarantować mu skuteczną ochronę prawną w formie egzekwawalności, choćby w trybie międzynarodowej skargi indywidualnej.

Dodajmy, że Autorka niniejszego opracowania jest jak najdalej od próby „zawłaszczenia” środowiska naturalnego przez prawo ochrony praw człowieka. O wiele bardziej frapujące wydaje się w tym względzie zrekonstruowanie i ukazanie integralnej więzi, jaka pomiędzy tymi fundamentalnymi wartościami zachodzi. Banałem jest dzisiaj stwierdzenie, że człowiek – stanowiąc nieodłączny element środowiska naturalnego – jest jednocześnie podmiotem, który w sposób zarówno konstruktywny, jak i niestety destrukcyjny może w sposób istotny na stan otaczającego go środowiska oddziaływać. Z drugiej zaś strony nie może być przecież mowy o normalnym, godnym funkcjonowaniu człowieka w warunkach wysoce zdegradowanego środowiska naturalnego.

Jednym z celów niniejszej refleksji jest udzielenie odpowiedzi na pytanie o realność wykreowania autonomicznego prawa człowieka do środowiska *sensu stricto* – i w zależności od uzyskanej odpowiedzi – próba klasyfikacji tego prawa w obrębie systemu ochrony praw człowieka. Na tym także tle postawiona

---

² Ibidem, s. 890.

³ K. Drzewicki, *Koncepcja prawa do środowiska jako prawa człowieka*, PiP 1982, nr 1–2, s. 62; K. Cook, *Environmental Rights as Human Rights*, „European Human Rights Law Review” 2002, issue 2, s. 196–198.

zostanie teza o ewidentnej ewolucji – dodajmy korzystnej dla interesującej nas materii – jaka dokonuje się sukcesywnie w najstarszym regionalnym systemie ochrony praw człowieka, tj. tym opartym o Europejską Konwencję Praw Człowieka z 1950 r.⁴ (KE) oraz „organicznie” związanym z nią orzecznictwem Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (ETPCz). Nic zatem dziwnego, że w niniejszym opracowaniu zasadnicze argumenty przemawiające za zasygnalizowaną tezą zostaną zaczerpnięte z systemu Rady Europy⁵.

Punktem wyjścia takiego profilu rozważań musi być jednak syntetyczne sięgnięcie do tradycyjnej doktryny praw człowieka, która – dostrzegając znaczenie środowiska naturalnego otaczającego człowieka – plasowała go w kategorii tzw. praw trzeciej generacji⁶, tj. wśród praw solidarnościowych (kolektywnych). Taka klasyfikacja automatycznie odbierała prawu do środowiska charakteru prawa indywidualnego, tak charakterystycznego dla systemu KE, w tym zwłaszcza w zakresie jego skutecznej egzekwowalności prawnej. Paradoksalnie jednak prosta logika prowadzi do wniosku, że to właśnie prawa III generacji stanowią *conditio sine qua non* prawidłowej realizacji praw kwalifikowanych w dwóch pierwszych generacjach (tj. praw cywilnych i politycznych oraz praw społecznych, gospodarczych i kulturalnych).

Nie zmienia to faktu, iż środowisko naturalne i kwestia jego ochrony doczekały się wielu regulacji międzynarodowych (uniwersalnych i regionalnych), zarówno o statusie międzynarodowego *soft law*, jak i standardów rangi traktatowej⁷. War-

⁴ Dz.U. z 1993 r., Nr 61, poz. 284.

⁵ Należy przypomnieć, że nie jest to tendencja odosobniona, gdyż odnaleźć ją można także w uniwersalnym systemie ochrony praw człowieka – por. J. Rezmer, *Sprawy związane z ochroną środowiska orzecznictwie Komitetu Praw Człowieka*, „Przegląd Prawa Ochrony Środowiska” 2010, nr 2, s. 141–156.

⁶ Por. np. K. Drzewicki, *Trzecia generacja praw człowieka*, „Studia Międzynarodowe” 1983, nr 10, s. 84; C. Mik, *Zbiorowe prawa człowieka*, Toruń 1992, ss. 80–81; M. Nowak, *Trzy generacje praw człowieka, ich znaczenie światła przesłanek ideowych, historycznych oraz w świetle ich genezy*, [w:] B. Banaszak (red.) *Prawa człowieka. Geneza, koncepcje, ochrona*, Wrocław 1993, s. 105–118.

⁷ Obszerny wykaz wspomnianych dokumentów wyliczają W. Sobczak, M. Gołda-Sobczak, *Prawo do ochrony środowiska jako prawo człowieka*, [w:]

to wreszcie zaznaczyć, że to właśnie w systemie uniwersalnej ochrony praw człowieka pojawiły się pierwsze regulacje wprowadzające pewne komponenty szeroko rozumianego środowiska naturalnego do prawa ochrony praw człowieka (por. np. art. 25 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka z 1948 r. oraz art. 11 i 12 Paktu Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych z 1966 r.). W podobnej tonacji, choć w nieco zmienionej stylistyce problem został sformułowany w klasycznych już dzisiaj tezach deklaracji konferencji sztokholmskiej ONZ z czerwca 1972 r., w których zamieszczono znamienne stwierdzenie, iż „człowiek ma podstawowe prawo do wolności, równości i odpowiednich warunków życia w środowisku takiej jakości, które pozwala na życie godne i utrzymanie dobrostanu” (zas. 1)⁸.

W przeciwieństwie do systemu uniwersalnej ochrony praw człowieka, system Rady Europy przez stosunkowo długi czas prezentował bardziej konserwatywne stanowisko w tej materii, ograniczając się raczej do autonomicznej ochrony środowiska naturalnego w oparciu o wyspecjalizowane traktaty⁹.

Niezwykle optymistyczną cechą doktryny praw człowieka, a także prawa człowieka jest ich otwartość i przychyłność dla nowych rozwiązań, które mają służyć doskonaleniu skutecznej ochrony tych wszystkich dóbr, które stanowią *conditio sine*

J. Jaskiernia (red.), *Wpływ standardów międzynarodowych na rozwój demokracji i ochronę praw człowieka*, Warszawa 2013, s. 540–551.

⁸ Deklaracja Konferencji Narodów Zjednoczonych w sprawie środowiska człowieka, Sztokholm 16 czerwca 1972 r., *International Legal Materials* 1972, vol. 11.

⁹ Por. Convention for the Protection of the Architectural Heritage of Europe, 3 X 1985 r. (konwencja weszła w życie 1 XII 1987 r., Polska ratyfikowała ten traktat 22 XI 2011 r.); European Landscape Convention, 2.X. 2000 r. (konwencja weszła w życie 1.3. 2004 r., Polska ratyfikowała ją w dniu 27 IX 2004 r.); Convention on Civil Liability for Damage resulting from Activities Dangerous to the Environment, 21.VI 1993 r. (konwencja do tej pory nie weszła w życie; na dzień 26 I 2014 r. nie złożono ani jednej ratyfikacji, natomiast podpisało ją jedynie 9 państw, wśród których nie ma Polski); Convention on the Protection of Environment through Criminal Law, 4. XI 1999, (konwencja do tej pory nie weszła w życie; na dzień 26 I 2014 r. ratyfikowała ją jedynie Estonia, a 13 dalszych państw złożyło swoje podpisy. Niestety nie ma wśród nich Polski).

qua non godnej i bezpiecznej ludzkiej egzystencji. W tym też zakresie obserwujemy niezwykle ciekawe tendencje w zakresie zacierania się tradycyjnych podziałów pomiędzy generacjami praw człowieka i to wyłącznie w celu wzmocnienia ochrony prawnej obu interesujących nas dóbr¹⁰.

Dodajmy od razu, że podobne tendencje pojawiły się w obszarze uniwersalnego systemu ochrony praw człowieka¹¹.

W systemie Rady Europy dużą aktywność w interesującej nas materii wykazało zwłaszcza Zgromadzenie Parlamentarne tej organizacji, które począwszy od lat 90. ubiegłego wieku, bardzo poważnie potraktowało kwestie zarówno ochrony środowiska, jak i tzw. rozwoju zrównoważonego. Pierwsze w tej materii zalecenie pochodzi z 28 września 1990 r. i przyjęte zostało na 11 posiedzeniu tego organu¹². To właśnie w tym dokumencie zamieszczono dwa znamienne przepisy, tj. „każda osoba ma fundamentalne prawo do środowiska oraz takich warunków życiowych, które sprzyjają jej dobremu zdrowiu, dobrobytowi oraz pełnemu rozwojowi osobowości ludzkiej” (Reg. 6). Ponadto, „każde europejskie i każde europejskie państwo-strona ma równy obowiązek w zakresie utrzymywania i ochrony środowiska w interesie zdrowia i dobrostanu wszystkich ludzi, tak na terenie Europy, jak i poza nią, dla dobra obecnych i przyszłych generacji ludzkich” (Reg. 7).

Zaprezentowany dokument nie zawierał jeszcze referencji do podmiotowego prawa jednostki do czystego środowiska naturalnego, gdyż na taką zmianę perspektywy należało poczekać do końca lat 90. W zaleceniu Zgromadzenia Parlamentarnego

---

¹⁰ Por. szerzej B. Gronowska, *Europejska Konwencja Praw Człowieka a prawa drugiej generacji – kilka refleksji o zacieraniu granic*, „Europejski Przegląd Sądowy” 2013, nr 9, s. 4–10.

¹¹ Por. J.W. Nikel, *The Human Right to a Safe Environment: Philosophical Perspective on Its Scope and Justification*, „Yale Journal of International Law” 1993, vol. 18, s. 282; J. Ciechanowicz, M. Nyka, *Human Rights and the Environment*, „Przegląd Prawa Ochrony Środowiska” 2012, nr 3, s. 81–109.

¹² Recommendation 1130(1990) Formulation of a European Convention on environment protection and sustainable development – tekst dostępny na s. www.assembly.coe.int

1431(1999) z 4 listopada 1999 r.¹³ po raz pierwszy pojawiła się najdalej idąca – jak dotąd – propozycja przygotowania merytorycznego protokołu dodatkowego do KE, dotyczącego indywidualnego prawa człowieka do zdrowego i nadającego się do życia środowiska (Reg. 11. 2 pkt b)¹⁴.

Pomysł sformułowany w zaleceniu z 1999 r. niestety nie doczekał się wprowadzenia w życie, natomiast został zastąpiony nową – dodajmy bardziej kompromisową – propozycją. Odnajdziemy ją w kolejnym zaleceniu Zgromadzenia Parlamentarnego 1614 (2003) z 27 czerwca 2003 r.¹⁵, gdzie zarekomendowano Komitetowi Ministrów Rady Europy przygotowanie jedynie protokołu dodatkowego do KE, jednak o charakterze proceduralnym, tj. zawierającym indywidualne proceduralne prawa jednostek zamierzających działać na rzecz polepszenia stanu środowiska, zgodnie z postanowieniami Konwencji z Aarhus z 1998 r.¹⁶.

Oczywiście wyraźna zmiana kursu zawsze rodzi pytania o przyczyny takiego stanu rzeczy. W tym zakresie można sformułować tezę w zakresie kreatywnej roli, jaką sukcesywnie zaczął odgrywać ETPCz i jego „środowiskowe” orzecznictwo. Z całą bowiem pewnością działalność orzecznicza tego organu zaczęła wypełniać „lukę” dotycząca naturalno-środowiskowego wymiaru praw i wolności człowieka.

Dla osób śledzących regularnie aktywność orzeczniczą ETPCz nie ma najmniejszych wątpliwości, iż organ ten kieruje się zasadą zapewniania „praw rzeczywistych i skutecznych,

---

¹³ Recommendation 1431(1999) on Future action to be taken by the Council of Europe in the field of environment protection – text dostępny na s. www.coe.int.

¹⁴ Dodajmy, iż tym zakresie Rada Europy nie była w tym zakresie pomysłodawczynią, gdyż spojrzenie na prawo środowiska, jako prawo człowieka sformułowane w słynnej Deklaracji Sztokholmskiej wieńczącej zorganizowaną przez ONZ w 1972 r. – por. przypis 8.

¹⁵ Recommendation 1614 (2003) on Environment and Human Rights – text dostępny na stronie www.coe.int

¹⁶ Konwencja o dostępie do informacji, udziale społeczeństwa w podejmowaniu decyzji oraz dostępie do sprawiedliwości w sprawach dotyczących środowiska, sporządzona w Aarhus w dniu 25 czerwca 1998 r. – por. Dz.U. z 2003 r. Nr 78, poz. 706.

a nie iluzorycznych i teoretycznych”¹⁷. Takie podejście musi uwzględniać całościowy kontekst sytuacyjny, w jakim funkcjonuje jednostka, a w tym względzie jakość środowiska naturalnego otaczającego człowieka często wysuwa się na plan pierwszy.

Do swoistej klasyki strasburskiego orzecznictwa należą sprawy, w których różne problemy związane ze stanem środowiska analizowano poprzez autonomicznie interpretowane kategorie „życia prywatnego” i „miru domowego”, o którym mowa w art. 8 KE. W tym także zakresie ETPCz w charakterze ingerencji w prawo do poszanowania miru domowego traktował takie kwestie, jak systematyczny hałas związany z bliskością lotniska¹⁸, emisje cuchnących substancji¹⁹, czy wysypywanie nawozu w bliskiej odległości od drzwi i okien domu zamieszkałego przez rodzinę osoby, która następnie skutecznie odwołała się do Strasburga²⁰.

Tendencja ta utrzymywana jest w nowszym orzecznictwie, tj. np. do istotnych orzeczeń tego typu zalicza się sprawy *Gomez przeciwko Hiszpanii* z 2004 r.²¹ (wielogodzinny hałas powodowany przez pobliski klub nocny), *Tatar przeciwko w Rumunii* z 2009 r.²², w której rodzina skarżącego się mieszkała w pobliżu kopalni złota, dla celów wydobywania którego wykorzystano z toksycznych substancji. Prowadzenie działalności wydobywczej

¹⁷ Por. np. wyrok z 25 IV 1978 r. w sprawie *Tyrer przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, nr skargi 5856/72, § 31; wyrok z 13 V 1980 r. w sprawie *Artico przeciwko Włochom*, nr skargi 6694/74, § 33. Por. także G.S. Letsas, *Strasbourg's Interpretative Ethic: Lessons for the International Lawyery*, „European Journal of International Law” 2010, vol. 21, no 3, s. 527.

¹⁸ Wyrok w sprawie *Powell i Rayner przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* z 21 II 1990 r., nr skargi 9310/81 – uwaga wszystkie powoływane w niniejszym artykule wyroki ETPCz pochodzą z bazy Rady Europy HUDOC, gdzie publikowane są w języku angielskim lub francuskim, a sporadycznie w tłumaczeniach na inne języki państw-stron KE.

¹⁹ Wyrok w sprawie *Lopez Ostra przeciwko Hiszpanii* z 9 XII 1994 r., nr skargi 16798/90. Por. także P. Sand, *Human Rights, Environment and the Lopez-Ostra Case: Context and Consequences*, „European Human Rights Law” review 1996, issue 6, s. 597–618.

²⁰ Wyrok w sprawie *Surugiu przeciwko Rumunii*, z 20 IV 2004 r., nr skargi 48995/99.

²¹ Wyrok z 16 XI 2004 r., nr skargi 4143/02.

²² Wyrok z 27 I 2009 r., nr skargi 67021/01

doprowadziło do wypadku środowiskowego w styczniu 2000. Wszelkie skargi mieszkańców dotyczące realnego zagrożenia dla ich zdrowia nie były uwzględniane przez władze lokalne. W sprawie tej ETPCz uznał jednomyślnie naruszenie art. 8 KE, jednak skoncentrował się głównie na braku podjęcia przez władze stosownych środków prewencyjnych, mających chronić okoliczną ludność. Podobnie w sprawie *Mileva i inni przeciwko Bułgarii* 2010 r.²³ (wieloletni problem związany z hałasem powodowanym przez pobliskie kluby komputerowo-elektroniczne), czy *Dees przeciwko Węgrom z 2010 r.*²⁴ (doświadczanie przez mieszkańców silnego hałasu, wibracji i zanieczyszczenia powietrza wynikającego z intensywnego ruchu drogowego w pobliżu miejsca zamieszkania).

Wreszcie, jedna z najnowszych spraw to wyrok ETPCz dotyczący skargi *Di Sarno i inni przeciwko Włochom* z 2012 r.²⁵, gdzie podniesiono zarzut związany z ogłoszeniem stanu wyjątkowego w związku z gromadzeniem i utylizacją śmieci w regionie Kampanii. W rezultacie mieszkańcy regionu skazani byli na życie w niezwykle trudnych i zagrażających zdrowiu warunkach, a dodatkowo przez blisko 5 miesięcy musieli przemieszczać się zaśmieconymi ulicami. W jednomyślnej opinii ETPCz w sprawie tej naruszono standard art. 8 KE, jednak tylko w zakresie poszanowania życia prywatnego i rodzinnego. Nie uwzględniono natomiast zarzutu odnośnie do braku zapewnienia mieszkańcom regionu niezbędnej informacji dotyczącej zaistniałej sytuacji.

Warto przy okazji przywołania zarówno wcześniejszych, jak i nowszych spraw zauważyć, że na jednakowej zasadzie występuje w nich element odpowiedzialności państwa w płaszczyźnie wertykalnej i horyzontalnej.

---

²³ Wyrok z 25 XI 2010 r., nr skargi 43449/02 i 21475/04.

²⁴ Wyrok z 9 XI 2010 r., nr skargi 2345/06.

²⁵ Wyrok z 10 I 2012 r., nr skargi 30765/08.

2. EWOLUCJA STANOWISKA ETPCZ W ODNIESIENIU DO OCHRONY ŚRODOWISKA NATURALNEGO W KONTEKŚCIE PRAW CZŁOWIEKA

Pomimo licznych postulatów doktryny, by ukształtować autonomiczne prawo jednostki do zdrowego/czystego środowiska naturalnego²⁶, ETPCz skłonny jest raczej rozwijać własne orzecznictwo środowiskowe na zasadzie *case-by-case*. W sprawach rozpatrywanych przez ETPCz do 2005 r. najczęściej wykorzystywanym standardem w związku ze stanem środowiska naturalnego było prawo do sądu (art. 6 KE – 10 spraw); prawo do poszanowania życia rodzinnego (art. 8 KE – 6 spraw); prawo do wolności wyrażania opinii (art. 10 KE – 5 spraw), prawo własności (art. 1 Protokołu dodatkowego do KE nr 1–4 sprawy), prawo do skutecznego środka odwoławczego (art. 13 KE – 3 sprawy oraz prawo do życia (art. 2 KE – 1 sprawa)²⁷. Co jednak znamienne i charakterystyczne dla nowszego orzecznictwa ETPCz, organ ten wychodzi poza tradycyjnie wykorzystywane dotąd standardy (zwłaszcza art. 8 KE) i coraz szerzej ocenia wpływ środowiska na funkcjonowanie człowieka w różnych aspektach jego aktywności życiowej.

W sprawie *Hamer przeciwko Belgii* z 2007 r.²⁸, gdzie przedmiotem sporu był fakt nielegalnego zbudowania przez rodziców skarżącej się budynku mieszkalnego na terenie zalesionym. W efekcie przeprowadzonych postępowań budynek został zburzony, natomiast skierowana do Strasburga skarga zawierała zarzut naruszenia art. 8 i art. 1 protokołu dodatkowego nr 1 do KE. Wprawdzie skarżąca nie uzyskała pozytywnej dla siebie konkluzji wyroku ETPCz, to jednak ma on znamienne znaczenie, gdyż po raz pierwszy ETPCz stwierdził, iż środowisko naturalne

²⁶ Jest to szczególnie eksponowane w prawie unijnym – por. R. O’Gorman, *The Case for Enshrining a Right to Environment within EU Law*, „European Public Law” 2013, vol. 19, no 3, s. 599–604.

²⁷ Cyt. za H. Machińska, *Prawa człowieka i środowisko*, [w:] H. Machińska (red.) *60 lat Rady Europy. Tworzenie i stosowanie standardów prawnych*, Warszawa 2009, s. 354.

²⁸ Wyrok z 27 XI 2007, nr skargi 21861/03.

stanowi wartość samą w sobie, którego jakość leży w interesie zarówno społeczeństwa, jak władz publicznych. W takim kontekście argumenty natury ekonomicznej nie powinny przeważać nad wymogami stanu środowiska (§ 79 wyroku).

Odnosząc interesy środowiska naturalnego do poszczególnych praw i wolności zawartych w katalogu systemu KE, stosunkowo mało emocji – jak się wydaje – powinna rodzić ocena stanu środowiska w kontekście prawa własności z art.1 protokołu dodatkowego nr 1 do KE w 1952 r.²⁹. Tak się bowiem składa, że standard ten pozostaje w specyficznej bliskości ze wspomnianym wcześniej art. 8 KE (poszanowanie „miru domowego”, a także „życia prywatnego i rodzinnego”). Niestety, tradycyjne przyznawanie przez ETPCz tzw. szerokiego marginesu swobody oceny dokonywania ingerencji w to prawo osłabia jego znaczenie ochronne, o czym świadczy stosunkowo mała ilość skutecznych skarg skierowanych do Strasburga³⁰.

Znamienne jest jednak to, że w swoim nowszym orzecznictwie ETPCz nie unika analizy stanu faktycznego przez pryzmat obu standardów jednocześnie. Adekwatnie ilustruje to sprawa *Flamenbaum i inni przeciwko Francji* 2012 r.³¹, w której w związku z poszerzeniem głównej trasy prowadzącej do miejscowego lotniska, doszło do znacznego pogorszenia jakości warunków życia zamieszkałych w tym regionie osób. Osobnym problemem podnoszonym przez mieszkańców było znaczne zmniejszenie wartości rynkowych posiadanych budynków. W związku z brakiem niezbędnego wykazania przez osoby skarżące faktu spadku realnej wartości ich posesji w nowej sytuacji faktycznej ETPCz nie dopatrył się naruszenia prawa własności, o którym mowa w art. 1 protokołu dodatkowego nr 1 do KE. Podobnie niekorzystna była ocena ETPCz odnośnie do zarzutu naruszenia art. 8 KE, gdyż w opinii sędziów europejskich stosowne władze państwowe zachowały niezbędną równowagę kolidujących interesów (*fair balance*), przez zastosowanie niezbędnych za-

²⁹ Dz.U. z 1995 r., Nr 36, poz. 175.

³⁰ K. Cook, op.cit., s. 206; F. McManus, *Noise Pollution and Human Rights*, „European Human Rights Law Review” 2005, issue 6, s. 578.

³¹ Wyrok z 13 XII 2012, nr skargi 3675/04 i 23264/04.

bezpieczeń. W tym jednak kontekście ważna jest w ogóle możliwość kumulatywnego osądzania danego zdarzenia.

To, co natomiast budzi niewątpliwe zainteresowania, to łączenie kwestii środowiska człowieka z innymi jego dobrami prawnie chronionymi w systemie KE. Problem ten dotyczy zwłaszcza dwóch fundamentalnych praw człowieka, tj. prawa do życia (art. 2 KE) oraz zakazu tortur, niehumanitarnego bądź poniżającego traktowania lub karaniania (art. 3 KE). Nie znaczy to jednak, że możliwości w tym względzie zostały wyczerpane. Ilustruje to stanowisko sędziów ETPCz sformułowane zarówno w wyroku 7-osobowej Izby³² (decyzja jednomyślna), jak i Wielkiej Izby w sprawie *Mangouras przeciwko Hiszpanii* z 2010 r.³³ Skarżącym w tej sprawie był były kapitan statku przewożącego olej opałowy, który w 2002 r. wypuścił do Atlantyku blisko 70.000 ton ładunku, powodując skażenie wód oceanicznych na ogromną skalę. Po wszczęciu postępowania karnego zastosowano wobec niego areszt tymczasowy, który następnie uchylono po wpłaceniu kaucji w wysokości 3,000,000 euro. Ten właśnie fakt został zaskarżony do Strasburga jako kwota niewspółmiernie wysoka w kontekście okoliczności sprawy (zarzut naruszenia art. 5 § 3 KE).

Jest to zatem pierwsza sprawa na wokandzie ETPCz, gdzie organ ten w oparciu o jeszcze jeden standard KE miał okazję wypowiedzieć się na temat ochrony środowiska naturalnego przed jego skażeniem na ogromną skalę. W uzasadnieniu wyroku znalazło się znamienne stwierdzenie, iż interpretacja art. 5§3 KE musi uwzględniać nowe realia. W tym konkretnym przypadku ETPCz „nie może pomijać rosnącej i uzasadnionej troski zarówno w Europie, jak i na świecie dotyczącej przestępstw zanieczyszczenia środowiska. (...). Coraz częściej występująca tendencja w tym zakresie jest wykorzystywanie prawa karnego, jako środka wymuszającego obowiązki wobec środowiska nakładane przez prawo europejskie i międzynarodowe” (§ 86–87 wyroku). W konsekwencji, stosunkiem głosów 10:7 sędziowie europejscy stwierdzili, iż art. 5§3 KE nie został naruszony.

³² Wyrok z 8 II 2009 r., nr skargi 12050/04.

³³ Wyrok Wielkiej Izby z dnia 28 IX 2010 r., nr skargi 12050/04.

3. STAN ŚRODOWISKA NATURALNEGO A OCHRONA ZDROWIA JEDNOSTKI

Chętne sięganie przez ETPCz przy rozpatrywaniu skarg z „elementem środowiskowym” po szeroki i autonomicznie interpretowany standard z art. 8 KE powoduje to, że w nowszym orzecznictwie strasburskim pojawia się szeroko rozumiany aspekt zdrowia zainteresowanych jednostek. Zgodnie bowiem z tradycyjną wykładnią ETPCz kategoria życia prywatnego w bezdyskusyjny sposób „dotyka” sfery integralności psychofizycznej jednostki, a więc bezpośrednio jej zdrowia. Dowodem tego typu podejścia mogą być następujące sprawy z nowszego orzecznictwa ETPCz. Tak też w sprawie *Gaicomelli przeciwko Włochom* z 2006 r.³⁴ osoba skarżąca kwestionowała szkodliwy wpływ na jej zdrowie wynikający z faktu usytuowania w odległości ok. 30 m od jej posesji plantacji, na której stosowano specjalne i potencjalnie szkodliwe substancje. W opinii ETPCz fakt ten ponad wszelką wątpliwość można zakwalifikować jako naruszenie art. 8 KE w jego odniesieniu do bezpieczeństwa zdrowotnego osoby zainteresowanej.

W kolejnej sprawie *Dubetska i inni przeciwko Ukrainie* z 2011 r.³⁵ osoby skarżące się wskazywały na liczne problemy zdrowotne, z jakimi borykały się zamieszkujące przez wiele lat w okolicy kopalni węglowej oraz działającej w pobliżu fabryki. ETPCz potwierdzając szeroki margines swobody oceny państwa w „sprawach środowiskowych” jednocześnie podniósł jeden istotny argument. Chodziło o to, że krytykowane przedsiębiorstwa przemysłowe były zlokalizowane na terenach rolnych, a zatem powodowały ewidentne szkody w zasobach wodnych i gruntowych. Co więcej, osoby skarżące się musiały pozostawać w takich warunkach jeszcze przez 12 lat (pomimo ekspertyz wskazujących na zagrożenie dla zdrowia), od momentu ratyfikacji przez Ukrainę Europejskiej Konwencji Praw Człowieka. Oceniając ten stan faktyczny ETPCz, w swojej jed-

³⁴ Wyrok z dnia 2.XI 2006 r., nr skargi 59909/00.

³⁵ Wyrok z dnia 10 II 2011 r., nr skargi 30499/03.

nomyślniej konkluzji stwierdził naruszenie art. 8 KE, wskazując na liczne zaniedbania ze strony rządowej w zakresie choćby zaoferowania nowego zakwaterowania lub nasilonych starań w zakresie eliminacji lub minimalizacji istniejących zagrożeń dla zdrowia ludzkiego.

Wreszcie, sprawa, która jest dowodem na niezwykle poważne traktowanie przez ETPCz zagrożeń wynikających dla zdrowia z nieodpowiedniego stanu środowiska, w jakim konkretne osoby mieszkają na co dzień. Otóż w sprawie *Zammit Maempel i inni przeciwko Malcie z 2011 r.*³⁶ podniesiony w skardze zarzut wydawał się stosunkowo banalny (tradycyjne urządzenie w pobliżu domu skarżących dwukrotnie w ciągu roku widowisk ogni sztucznych, co zdaniem starszych mieszkańców powodowało u nich problemy ze słuchem). Sprawa ta została jednak poddana merytorycznemu rozpoznaniu, gdyż oceniając dopuszczalność skargi ETPCz, nie uznał jej za „oczywiście bezzasadną” w rozumieniu art. 35§3(a) KE. Z punktu widzenia tezy niniejszego artykułu nie ma znaczenia fakt, iż ostatecznie ETPCz nie dopatrzył się jednak naruszeń w zakresie obowiązku państwa zapewnienia stosownej ochrony dla życia, zdrowia i mienia mieszkańców. Ważne jest bowiem to, że problem potraktował z pełną starannością, mimo iż zakłócanie spokoju mieszkańców nie było powodowane działaniami władz publicznych, a wynikało ze spontanicznej aktywności osób prywatnych.

4. STAN ŚRODOWISKA A OCHRONA PRAWA DO ŻYCIA

Adekwatnym przykładem ilustrującym takie podejście ETPCz jest wyrok w sprawie *Öneryıldiz przeciwko Turcji z 2004 r.*³⁷ Przedmiotem skargi skierowanej do ETPCz był w tym przypadku zarzut niedopełnienia przez stosowne organy władzy państwowej obowiązku niezbędnego zabezpie-

³⁶ Wyrok z dnia 22 XI 2011 r., nr skargi 24202/10.

³⁷ Wyrok z dnia 30 XI 2004, nr skargi 48039/99.

czenia hałdy odpadków przed niekontrolowanym wybuchem metanu. W wyniku takiego wybuchu śmierć poniosło 9 osób. W sprawie tej ETPCz dokonał bardzo precyzyjnej oceny obowiązków pozytywnych państwa, tj. w aspekcie niezapewnienia faktycznego bezpieczeństwa dla życia ludzkiego poprzez niepoinformowanie mieszkańców o istniejących zagrożeniach, a także w zakresie prowadzonych już po tragedii działań proceduralno-wyjaśniających. W obu wypadkach ocena ETPCz była negatywna dla państwa pozwanego

Analogicznie problem przedstawiał się w sprawie *Budayeva i inni przeciwko Rosji* z 2008 r.³⁸, gdzie w wyniku osunięcia dużej ilości błota na lokalną wioskę śmierć poniosło kilkanaście osób. Podobnie jak w sytuacji poprzedniej w opinii ETPCz naruszono art. 2 KE zarówno w jego części substancjalnej oraz proceduralnej. W tym zatem względzie w opinii sędziów europejskich istnieje ciekawy związek pomiędzy art. 8 i 2 KE, wyrażający się w tym, iż obowiązki pozytywne wynikające z art. 8 KE w zakresie profesjonalnego i rzetelnego planowania zagospodarowania przestrzennego nie pozostają bez wpływu na zapewnienie adekwatnej ochrony wymaganej przez standard ochrony prawa do życia, o którym mowa w art. 2 KE.

5. STAN ŚRODOWISKA A OBOWIĄZEK RESPEKTOWANIA GODNOŚCI OSOBOWEJ

Oryginalny aspekt związku jakości szeroko rozumianego środowiska, w jakim żyje i funkcjonuje człowiek pojawił się na tle sprawy *Florea przeciwko Rumunii* z 2010 r.³⁹ W tej bowiem sprawie pojawia się – tylko z pozoru – banalny problem tzw. palenia biernego. Sprawa ta ma jednak szczególny kontekst, gdyż chodzi o osobę umieszczoną w warunkach izolacji wię-

³⁸ Wyrok z 20 III 2008 r., nr skargi 15339/02/, 21166/02, 20058/02,11673/02,15343/02.

³⁹ Wyrok z 14 IX 2010 r., nr sprawy 37186/03.

ziennej, która z uwagi na bardzo zły stan zdrowia powinna unikać przebywania w zadymionych pomieszczeniach. Okoliczności faktyczne sprawy ujawniły całą serię niedociągnięć administracji więziennej (więzień przez blisko 9 miesięcy przebywał w wyjątkowo słabo wentylowanej i przeludnionej celi wraz 110–120 współosadzonymi, z których 90% było nałogowymi palaczami). Nawet w okresie krótkoterminowych pobytów na oddziale szpitalnym narażony był na bierne palenie, gdyż personel jednostki nie przywiązywał do tego należytej wagi.

Jest to także jedna z pierwszych spraw, gdzie przymusowe przebywanie w zanieczyszczonym środowisku zostało ocenione przez ETPCz przez pryzmat art. 3 KE (tj. niehumanitarnego i poniżającego traktowania). *Nota bene*, sytuacja więźniów niepalących i skazanych na przebywanie w jednej celi z osobami o innych upodobaniach niejednokrotnie stawała na wokandzie ETPCz, jednak nigdy nie miała charakteru odosobnionego zarzutu, a oceniana była raczej jako element pewnej całości traktowania więźnia (przeludnienie, zły stan sanitarny cel itp.)⁴⁰. Stąd też problem ten „umykał” w kontekście pozostałych warunków, jakie w poszczególnych systemach penitencjarnych zapewniano osobom pozbawionym wolności.

Na marginesie warto wspomnieć, że zgodnie z oficjalną klasyfikacją dokonywaną przez Radę Europy problemy dotyczące szeroko rozumianego środowiska zamieszczane są w pliku „zdrowie”⁴¹, co niewątpliwie podkreśla podmiotowy wymiar zagadnienia.

---

⁴⁰ Por. np. wyrok z 6 III 2001 r. w sprawie *Dougoz przeciwko Grecji*, nr skargi 40907/08; wyrok z 24 VII 2001 r. w sprawie *Valasinas przeciwko Litwie*, nr skargi 33588/98; wyrok z 15 VII 2002 r. w sprawie *Katashnikov przeciwko Rosji*, nr skargi 47095/99.

⁴¹ Zob. Quick links – Factsheets – www.echr.coe.int

6. W POSZUKIWANIU INDYWIDUALNEGO PRAWA CZŁOWIEKA DO CZYSTEGO ŚRODOWISKA

Nie przesądzając w żaden sposób losów prawa jednostki do środowiska, warto zwrócić uwagę na następującą kwestię. Otóż w czołowym dzisiaj dokumencie UE dotyczącym praw jednostki, tj. Karcie Praw Podstawowych UE odnajdziemy *expressis verbis* odniesienie do interesującej nas kwestii. Należy podkreślić, że od 2010 r. Karta nie ma charakteru uroczystej proklamacji (*soft law*), a zawiera standardy traktatowe *sensu stricto*. W tym zatem kontekście nie sposób bagatelizować znaczenia tego standardu, gdyż rodzi on obowiązki prawnomiędzynarodowe dla państw-stron. Faktem bezspornym jest to, że sam sposób sformułowania interesującego nas prawa odbiega od tradycji charakterystycznej dla w pełni egzekwowalnych praw pierwszej generacji⁴². Nie zmienia to jednak faktu, iż mamy do czynienia z prawem wielowymiarowym, a zatem możliwym do zastosowania wobec niego różnej kwalifikacji prawnej, o czym dosadnie przekonuje system Rady Europy. W takiej natomiast sytuacji – pomijając teoretyczne rozważania dotyczące jednolitości praw człowieka – niezwykle pożądana jest konsekwencja w zakresie solidnej analizy istoty prawa człowieka do środowiska i jego skutecznej ochrony.

Trudno polemizować z potocznym twierdzeniem, że brak wielokierunkowej reakcji na postępującą degradację środowiska naturalnego prowadzi sukcesywnie do „podcinania gałęzi”, na której przyszło nam wszystkim się znaleźć. W chwili obecnej – zwłaszcza w kontekście rosnącego orzecznictwa „środowiskowego” w systemie KE – trudno byłoby mi się jednak zgodzić z poglądem, iż „siła regulacyjna KE jest znacząco osłabiona po-

---

⁴² Przykładowo, zgodnie z treścią art. 37 KPPUE „Wysoki poziom ochrony środowiska i poprawa jego jakości muszą być zintegrowane z politykami Unii i zapewnione zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju”.

przez ochronę „rykoszetową”, tj. pośrednią⁴³. Pamiętajmy bowiem o unikalnym mechanizmie kontrolnym tego traktatu, który zapewnia jednostkom pokrzywdzonym ochronę sądową ze wszystkimi tego konsekwencjami.

Osobiście w pełni identyfikuję się z poglądem, że „wszyscy powinniśmy wspierać rosnące uznanie prawa do bezpiecznego, zdrowego i pozostającego w ekologicznie dobrym stanie środowiska, czy to w formie konstytucyjnie zagwarantowanego prawa, czy też jako wiodącej zasady prawa krajowego i międzynarodowego”⁴⁴.

Co więcej uważam, że w kwestiach tak złożonych jak ogólny dobrostan człowieka i ochrona środowiska naturalnego, przeciągająca się dyskusja odnośnie definitywnej klasyfikacji prawnej obu wskazanych dóbr może przebiegać – tak jak dotychczas – dwutorowo. Nie dostrzegam w tym ryzyka osłabienia wspomnianej ochrony, a wręcz uważam, iż zabieg taki konstruktywnie wpłynie na prośrodowiskową mentalność współczesnych społeczeństw.

BIBLIOGRAFIA

1. Wybrane nowsze orzecznictwo ETPCz

Öneryildiz przeciwko Turcji, wyrok z 30 XI 2004 r., nr skargi 48039/99.
Gomez przeciwko Hiszpanii, wyrok z 16 XI 2004 r., nr skargi 4143/02.
Gaicomelli przeciwko Włochom, wyrok z 2 XI 2006 r., nr skargi 59909/00.

Hamer przeciwko Belgii, wyrok z 27 XI 2007 r., nr skargi 21861/03.
Budayeva i inni przeciwko Rosji, wyrok z 20 III 2008 r., nr skargi 15339/02, 21166/02, 20058/02, 11673/02, 15343/02.

Tatar przeciwko Rumunii, wyrok z 27 I 2009 r., nr skargi 67021/01.
Flors przeciwko Rumunii, wyrok z 14 IX 2010 r., nr skargi 37186/03.
Mileva i inni przeciwko Bułgarii, wyrok z 25 XI 2010 r., nr skargi 43449/02 i 21475/04.

---

⁴³ Por. D.G. San Jose, *Environmental protection and the European Convention on Human Rights*, Council of Europe Publishing, Strasbourg 2005, s. 8.

⁴⁴ J. Ciechanowicz-McLean, Maciej Nyka, op.cit., s. 107.

- Mangouras przeciwko Hiszpanii*, wyrok Wielkiej Izby z 28 IX 2010 r., nr skargi 12050/04.
- Dubetska i inni przeciwko Ukrainie*, wyrok z 10 II 2011 r., nr skargi 30499/03.
- Zammit Maempel i inni przeciwko Malcie*, wyrok z 22 XI 2011 r., nr skargi 24202/10.
- Do Sarno i inni przeciwko Włochom*, wyrok z 10 I 2012 r., nr skargi 30765.
- Dees przeciwko Węgrom*, wyrok z 9 XI 2010 r., nr skargi 2345/06.
- Falemenbaum i inni przeciwko Francji*, wyrok z 13 XII 2012 r., nr skargi 3675/04 i 23264/04.

2. Piśmiennictwo

- Cabaj O., *Środowisko jako dobro prawne (wprowadzenie do studium z zakresu środowiska)*, [w:] T. Jasudowicz, M. Balcerzak (red.) *Księga pamiątkowa ku czci Profesora Jana Białcerkiewicza*, Toruń 2009.
- Ciechanowicz-McLean J, Nyka M., *Human Rights and the Environment*, „Przegląd Prawa Ochrony Środowiska” 2012, nr 3.
- Cook K., *Environmental Rights as Human Rights*, „European Human Rights Law Review” 2002, issue 2.
- Drzewicki K. *Trzecia generacja praw człowieka*, „Studia Międzynarodowe” 1983, nr 10.
- Drzewicki K., *Koncepcja prawa do środowiska jako prawa człowieka*, PiP 1982, nr 1–2
- Gronowska B., *Europejska Konwencja Praw człowieka a prawa drugiej generacji – kilka refleksji o zacieraniu granic*, „Europejskie Przegląd Sądowy” 2013, nr 9.
- Letsas G.S., *Strasbourg's Interpretative Ethic: Lessons for the International Lawyery*, „European Journal of International Law” 2010, col. 21, no 3.
- Machińska H., *Prawa człowieka i środowisko*, [w:] Machińska H. (red.), *60 lat rady Europy. Tworzenie i stosowanie standardów prawnych*, Warszawa 2009.
- McManus F, *Noise Pollution and Human Rights*, „European Human Rights Law Review” 2005, issue 6.
- Mik C., *Zbiorowe prawa człowieka*, Toruń 1992.
- Nikiel J.W., *The Human Right to a safe Environment: Philosophical Perspective on the Scope and Justification*, „Yale Journal of International Law” 1993, vol. 18.
- O’Gorman R., *The Case for Enshrining a Right to Environment within UE law*, „European Public Law” 2013, vol. 19, no. 3.

- Rezmer J., *Sprawy zmacane z ochrona środowiska w orzecznictwie Komitetu Praw Człowieka*, „Przegląd Prawa Ochrony Środowiska” 2010, nr 2.
- San Jose D.G., *Environmental protection and the European Convention on Human Rights*, Council of Europe Publishing, Strasbourg 2005.
- Sand Ph., *Human Rights and International Environmental Law*, „European Human Rights Law Review” 1996, issue 6.
- Sobczak W., Gołda-Sobczak, *Prawo do ochrony środowiska jako prawo człowieka*, [w:] J. Jaskiernia (red.), *Wpływ standardów międzynarodowych na rozwój demokracji i ochronę praw człowieka*, Warszawa 2013.

Kontakt e-mail:

bogro@law.uni.torun.pl

